

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јеленка Пандуревић
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 821.163.41.09:398
DOI 10.7251/fil1308315p

ИНТЕРКУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ НАЦИОНАЛНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду (2012), Зборник радова, ур. Бошко Сувајџић, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Историју и поетику српске усмене књижевности у великој мјери одређују интеркултурне релације и узајамне везе које се успостављају не само у контексту националне књижевности већ и у реалном и симболичком простору јужнословенске фолклористике. Разноврсност и комплексност веза и утицаја, сагледаних из синхроне и дијахроне перспективе, представљене су у зборнику *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*, који је настао као резултат тимског рада на истоименом пројекту Института за књижевност и уметност у Београду.

Да је тема интеркултурног идентитета књижевности неисцрпна, а интердисциплинарност савремених приступа усменом стваралаштву подразумијевана, потврђује се, изнова, новим, седмим по реду насловом у Библиотеци „Српско усмено стваралаштво“. Широки интерпретативни хоризонти наговијештени овим зборником обухваћени су појмом „интеркултурни код“, који је очекивана, али и тражена доминанта у савременом проучавању усменопоетске традиције, чије смјернице одређује не само универзална архаична матрица заснована на митском систему мишљења него и контекст историје коју у великој мјери дијеле народи Балкана, а у вези с тим и комплексна културна и религијска наслојавања и прожимања. Оправданост оваквог приступа наглашава и чињеница да је типолошке аналогије и паралеле

знатно лакше уочити у различитим усменим традицијама, чак веома удаљеним, него у писаним књижевностима блиских народа и епоха, те да компаративна интерлитерарна и интеркултурна истраживања усменопоетске традиције на Балкану траже своје упориште у актуелним књижевнотеоријским парадигмама, разоткривајући, у имаголошком смислу, слике етничког, родног, религијског, културног Другог, неутралишући притом границе између књижевности и антропологије, етнологије, социологије.

Након *Уводних напомена* уредника, у којима се налази подсећање на основне методолошке премисе интердисциплинарног проучавања фолклора и његовог отварања у правцу интеркултурног дијалога, зборник отвара студија Снежане Самарџије *Сказано, списано и написано*, која у различитим аспектима проблематизује комплексне односе између усменог стваралаштва и писане књижевности, посматрајући их у систему чије се координате могу одредити појмовима језик, култура, комуникација. Овај однос сагледан је, прије свега, као битно обиљежје националне културе и књижевности која у своја два паралелна тока стасава унутар ње, подразумијевајући да ниједан од њих не представља монолитан и у себе затворен систем. Студија Снежане Самарџије је кратка историја српске књижевности сагледа-не као сусретање и прожимање ових то-

кова. Континуитет усмености реконструише се уз неизбежни парадокс: посредством писаних трагова, записа, натписа, узгредних биљешки. Литерарна стилизација фолклорног фонда дата је такође у дијахронијској перспективи, а као маркантне тачке пресека издвојене су, на примјер, Петруњелине и Коштанине пјесме, Бећковићеве поеме и фрагменти из Андрићевих романа. Спој усменог и писаног у оквирима националне књижевности тумачи се књижевнотеоријским појмовима интерполације, метакомуникације, цитатности, метатекстуалности, а као посебан вид присуства усменог у писаном ауторка издваја алузије, парафразе и перифразе. Однос између фолклорног фонда и написаног текста нарочито је испољен као подражавање одређених наративних и стилских поступака. То може бити опонашање самог једноставног облика, што ауторка разликује од пјевања и казивања „на народну“, као и од мистификација, наглашавајући да је ријеч о случајевима када је ауторски печат изразит, а само дјело нити је анонимно, нити је представљено као запис писца, при чему се ипак уочава изразита структурно-семантичка сличност с одређеним усменим обликом или наративним поступком. Литерарне обраде и стилизације фолклорног фонда представљене су подсјећањем на најуспјелија преобликовања, као што су Костићева модификација трохејског десетерца, Сремчев *Поп Ђура и поп Спира*, Љубишин *Кањош Мацедоновић*, Матавуљев *Бакоња фра Брне*, Домановићев *Марко Краљевић*, Миљковићева *Утва златокрила*, и многе друге. Српски писци и пјесници различитих епоха су, како закључује С. Самарџија, полазећи од богатства поетског језика усмене традиције, ослањајући се на механизме исконског паралелизма, фигуративне димензије израза и слика, препознатљивост сталних епитета, амбивалентност симбола и сугестив-

ност метафора, досезали до оне „родне понорнице“, спонтано или тенденциозно, и с више или мање успјеха остваривали различите типове веза.

Проблематизовање релације усмено – писано и *vice versa* интересовао је, у смислу дистинкције и конфронтације типа фиксирано/промјенљиво и једнолико/разнолико, како теоретичаре језика, књижевности, културе, цивилизације, етнологе и антропологе, тако и филозофе и психологе. Трајна актуелност питања која се односе на говорно и књижевно дјело нашла је свој израз и на плану теорије књижевности, у свјетлу већ класичне дихотомије усмено/писано и пјевач/пјесник. У раду Мине Ђурић ове старе теме представљене су у новом руху: филозофска и књижевнотеоријска размишљања о два основна вида умјетности ријечи представљена су у развојном луку од, како ауторка каже, древности до данас, при чему је то „данас“ сагледано из визуре Валтера Онга, Ерика Хавелока, Жака Дерида, Џона Фолија, Ролана Барта, Мишела Фукоа. Континуитет књижевнотеоријских промишљања у националним оквирима успоставља се позивањем на ставове Вида Латковића, Владана Недића, Светозара Петровића, Наде Милошевић Ђорђевић и Миодрага Матицког. Можда би најбоље било представити овај надахнути текст, чији наслов гласи *На успон и/или пад једне усмености*, ријечима које у избору ауторке нису биле наведене као кључне, али би у покушају да се сагледа њена иновативност у избору књижевнотеоријских парадигми то свакако могле да буду. Дакле: гласни текст и уписани глас, писмо слуха и говор руке, женски и мушки принцип, дух и тијело, писана усменост и усмена писаност, писани говор и говорено писмо, глас и слика. Посматрано у цјелини, рад је обиљежила интенција да се пјевање, приповиједање, памћење, с једне стране, и читање, писање, штампање, с друге, сагледају у

читавај скали могућих односа, утицаја, интерференција.

Ауторка наглашава да је прелазак са усменог на писано не само историјски чин него и знак кризе, односно психички феномен. Као нарочито значајан издваја моменат ауторизације, пресудан у процесу преласка из усменог у писано, јер, Лордовим ријечима, пјевач који је казивао пјесму у перо, аутор је тог извођења ма колико да је у питању тек одраз једног тренутка у традицији.

У тврдњи да за теорију књижевности усменост не постоји, док не престане да постоји у свом првобитном облику, дакле док не буде записана, она види суштински парадокс и, полазећи од питања која намеће статус појма текст у усменом стваралаштву, не задовољава се ни рјешењима која нуде семиотика и етнолингвистика, те подсјећа на тако често постављано питање: Да ли је усмено стваралаштво књижевност?

Уз сва размишљања о сталној, интерактивној, двосмјерној вези између усменог и писаног, о метадискурсу и методологији, закључак Мине Ђурић своди се на питање: Како треба посматрати однос усмено/писано? Као континуитет или као опозицију? И под којим условима се ови појмови могу довести у релацију коју препознајемо као симултаност?

Студија Бошка Сувајџића је, попут осталих, компаративна и трага за одговором на питање у којој мјери се, полазећи од српске и бугарске епске традиције, може говорити о јединственом балканском културном и епском простору? Овај интеркултурни поглед на јужнословенску усмену заједницу нарочито наглашава сродност језика, која знатно олакшава преузимања у сфери стиха и метрике, из чега произлазе и сродности у мотивима, именима јунака, појединим облицима, односно врстама. Аутор је дао преглед досадашњих истраживања заједничких јужнословенских и

балканских јунака и њихових епских биографија: Марка Краљевића, Новака Дебелића, Секуле Бановића, Боланог Дојчина, Војводе Момчила, Змај Огњеног Вука, те издвојио неколико крупних тематских цјелина које представљају тежиште компаративних истраживања у српској и бугарској фолклористици.

Преглед завршава напоменама о односу према вуковској традицији, коју означава као бугарско „вукознанство“, а започиње очекиваном и неизбјежном темом, износећи ставове бугарских фолклориста о поријеклу бугаршлица. Аутор издваја аргументе који иду у прилог тези о њиховом бугарском поријеклу, али и закључује да се они не могу прихватити без остатка, те да питање њихове генезе треба посматрати у ширем јужнословенском контексту.

Посебна цјелина посвећена је рецепцији косовске епике у бугарској фолклорној традицији. Као засебне цјелине издваја писмо упућено Лазару, мотив оклеветаног јунака, брата од заклетве, вјерног слуге, турске надмоћи, затим мотив кнежеве вечере, ухођења, издајства, витешког сахрањивања, гласника из боја, закасњелог јунака. Аутор је нагласио и мотив бабе-издајника, погибије кнеза Лазара, ослобођења Србије, подизања задужбине прије боја, пророчанског сна, затим мотив три добра јунака и ојађене мајке, градећи оквир за компаративни приступ тематским круговима епске поезије. Сљедећа тема је, у овако замишљеној компаративној равни, најкомплексније представљена и најављена као *интержанровска проучавања хајдучког фолклора у јужнословенском контексту*, а плодно истраживачко поље обезбјеђују јој, како аутор каже, прожимања на плану конкретног историјског времена и реалног пространства. Из корпуса јужнословенске усмене поезије о хајдуцима и ускоцима Бошко Сувајџић издваја пет основних модела са становишта сижејно-морфо-

лошких особености (епски модели, новелистички, с мотивом преоблачења, баладични, модели исповједних пјесама, лирски модел пјесме-сцене). У приказу ове студије неопходно би било издвојити инсистирање на закономјерности процеса приближавања фолклорних творевина умјетничкој књижевности, који се уочава као трансформација епских форми у баладичне, и закључак да се сижетни модели бугарске и македонске хајдучке поезије налазе на прелазу између жанровских образаца српске хајдучке епике и грчке клефтске поезије, те, нарочито, указивање на „неопходност компаративног истраживања јужнословенских и балканских култура, јер се само упоредним изучавањима књижевних и културних чињеница може доћи до података о заједничким одликама балканског културног простора, што је на Балкану трајније од сваке идеологије и краткорочних политичких циљева“.

Као свој допринос проучавању усмено-поетске интеркултуралности и овом зборнику, Лидија Делић показује како се под притиском жанровских конвенција традиционална матрица сижетног модела *Сукоб јунака са џиновком* у јужнословенској усменој епизи различито обликовала. Ауторка издваја тип горостасних јунака који у балканском и јужнословенском контексту представљају, баштинећи митске представе о дивовском покољењу али и традицију авункулата, војвода Момчило и Марко Краљевић. Изузетност војводе Момчила у галерији епских јунака наглашава и чињеница да се за њега у српско-хрватском простору биљежења везује само један сижетни модел, који своју најпознатију конкретизацију има у пјесми *Женидба краља Вукашина*.

Из бугарско-македонског епског ареала ауторка издваја специфичан сижетни модел – онај који тематизује *сукоб тројице јунака са женом изузетних*

физичких размјера и ратничких моћи, којој на мегдан излази, као директан противник, Марко Краљевић. Момчило је, премда не припада нити једној тријади јунака присутној у широј епској традицији, укључен у сижетни модел *сукоба са женом џиновком*, разложима које намеће нека друга логика.

Позивајући се на предања која је забиљежио В. Палавестра, и на његову студију о старом народу, ауторка указује да су дивови предвођени Црном краљицом дјелатници из времена космогоније који су, будући да је у то доба камен још био мекан, измјештали планине, просијецали клисуре, мијењали распоред копна и мора, да су називани Цидовима, Жидовима, Елинима, Латинима, Грцима, Луторанима, Каурима, Угрима, Маџарима, Арапима, те да су предања о нестанку дуговјечних горостаса сачувала трагове митске приче о смјени генерација. У предањима се говори о катаклизми: великом снијегу, потопу, усљед чега се митски народ дивова, предвођен Црном краљицом, исељава. Хтонска обиљежја епске џиновке свједоче о поријеклу, али и о континуитету: гигантски раст, неизмјерна снага, именовање које упућује на Другог: Цидовка, Русалка, Арватка, Арапска, Косовка. Назив Жидови, који Лидију Делић у контексту приче о џидовки превасходно занима, могао је, уз очигледну фонетску блискост, сугерисати и временску перспективу иницирану библијским предањем, према којем су Јевреји били прије хришћана, што их ситуира у далеку прошлост. С тим у вези, чини се оправданом критика тумачења коју је у скорије вријеме понудила Хеда Јасон, полазећи од категорије надимка одређеног турцизмима „ђиди“ односно „ђидија“, што би требало да значи младог ратника или „на неки други начин успјешну особу“, будући да таква логика не обухвата на адекватан начин оно што се у сижетним моделима о џиновки

подразумијева: циновски раст, неизмјерна снага, коју би у симболичком кључу требало ишчитати као надмоћност по врсти. Епска циновка се везује за хтонске просторе горе/арапске земље (Јанин/Аин планина из бугарских записа у извјесној је аналогији с Јањином планином из босанскохерцеговачких, не само на основу фонетске сличности него и на основу тематске и семантичке блискости, која упућује на најшире схваћен модел делије-дјевојке). Премда не развија ту асоцијативну нит, ауторка наговјештава могуће контаминације с представом о демонској градитељици. Уочавајући да се тријаде, односно групе јунака који се сукобљавају са циновком, у великој мјери подударују са сватовским каталозима пјесама у којима Марко фигурира као дјевер-заштитник, а управо је он тај који се сукобљава са циновским противником, ауторка закључује да су пресретачи сватова типолошки аналогни жени-циновки, те да су исте древне представе и исти архаични слојеви генерисали и образац о сусрету три јунака са циновком и мегдан Марка-дјевера с отимачем невјесте у гори.

Наглашавајући да је ријеч о женском лику који залази у домен митског, о чему свједоче не само три срца јуначка него и циновкин чудесни коњ из чијих уста бије модар пламен, а из очију муње, затим архаично оружје као што су топуз и троштра камџија, те самур-калпак као детаљ одјеће, ауторка оставља довољно простора да се закључи да су сижетни модели о сукобу тројице јунака са циновком репродуковали основну митску причу о сукобу бога громовника с хтонским противником, коју је, слиједећи схему на којој инсистира Александар Лома, могуће пратити у три основна модалитета: у равни мита, као ритуални сценарио који у виду фингираног двобоја понавља митску причу и као иницијацијски сукоб младог ратни-

ка с демонским противником који се открива и у подтексту епског јунаштва.

У тексту *Кнежева вечера у кругу варијаната* Валентина Питулић закључује да је у композиционој схеми пјесама с мотивом кнежеве вечере сачуван континуитет пјевања, који је, у зависности од историјских збивања, ипак трпио извјесне промјене, те да је генератор сижетног модела у тренутку извођења управо његова актуелност у тренутку биљежења. У поређењу с варијантама забиљеженим у Вуково вријеме, уочава се „тенденција јачања култа јунака у односу на култ светитеља“, сходно чињеници да су млађи записи настајали „у време буђења националне свести“. Ауторка кнежеву вечеру посматра као драмску сцену, с јасно израженом типологијом ликова, унутар које је чак и формула здравице у функцији категоризације јунака. Распоред јунака око софре јесте поступак којим се у радњу уводе сви ликови који су значајни за даљи ток догађаја. Истиче се да кнежева вечера у кругу пјесама забиљежених послије Вука има исту функцију као и у Вуковој пјесми, с том разликом што у њима сукоб између Вука и Милоша није само вербалан, већ долази и до физичког обрачуна, појачавања драматичности на штету умјетничких вриједности, што је, како сматра ауторка, резултат накнадних интервенција. Резултат ове компаративне анализе је и закључак да је управо у пјесмама с Косова и Метохије посебно наглашен и култ јунака и топос издајника.

У тексту *Структура сижета у епској поезији* Данијела Петковић полази од епског понављања као општег принципа стилизације и концентрације радње, наглашавајући нужност да се прецизирају и разграниче појмови „сиже“ и „сижетни модел“. У средишту њене пажње је испитивање структуре сижета епских пјесама, коју ауторка анализира издвајајући једноставне, преплетене и

сложене сижее, затим начине прерастања једноставних у сложене, представљајући на низу примјера типичне поступке „надовезивања“, „размицања“ и „уметања“, али и различите видове комбиновања ове три технике. На ограниченом али репрезентативном узорку, који сачињавају епске пјесме из старијих записа, Вукове класичне збирке, необјављени рукописи и заоставштина, те Милутиновићева Пјеванија, ауторка је, полазећи од најопштијег и претежно тематског плана, предложила сљедеће типове сижеа: 1. заштита слабих и борба за правду, 2. ослобађање, 3. јуначка такмичења, 4. женидба, 5. породични односи, 6. социјални статус, 7. смрт јунака. Различити односи међу сижеима резултирали су уочавањем неколико типова веза које су представљене као произвољно надовезивање, узрочно повезивање без измјена на саставу, узрочно повезивање с промјеном уланчаних промјена на споју, те чврсто срастање надовезаних сижеа.

Поступци спајања сижеа су, у овом покушају систематизације, надовезивање, размицање, уметање, као еквиваленти композиционој техници изградње степенасте односно прстенасте структуре. Усложњавање се даље прати на тематско-мотивском плану – издваја се преплетени сиже, у којем се преплићу модели, али ипак изостаје комбинација двије сижејне схеме. Из овога проистиче закључак да преплитање с породичном тематиком води ка помјерању жанра у правцу породично-новелистичких сижеа, а да, с друге стране, мотив смрти уноси трагичку димензију балада. Ауторка наглашава да питање жанра зависи умногоме од претежности поменутих мотива. Тако нпр. варијанте о братоубиству ради виле и упркос епској стилизацији бивају сврстане међу баладе. С друге стране, у пјесмама о „боланом Дојчину“ породични односи и смрт

подређени су подвигу болесног јунака, те нема искорака из епског жанра.

Тематско усложњавање прати и развијање композиционог склопа, те се јасно распознају додири и границе модела који улазе у састав сложеног сижеа, а драгоцјена је напомена да у састав сложеног сижеа само изузетно улазе паралелни једноставни или преплетени сижеи, будући да захтијевају двојицу или више равноправних протагониста с различито усмјереним активностима. Изградња сложеног сижеа ограничена је поетиком формулативности, која се у раду Данијеле Петковић представља превасходно у композиционој равни.

Из аспекта фолклористике, прва асоцијација на име Смиљане Ђорђевић је теренско истраживање традиције гуслања, која ни у овом раду није изневјерена. Њен истраживачки простор обиљежила је текстуализација као један од најактуелнијих проблема савремених фолклористичких истраживања, затим моделовање и рецепција у конкретној комуникативној ситуацији, инсистирање на реципрочним релацијама на нивоу извођач/публика, појам неизговореног контекста – који се може дефинисати и као традицијско знање, скуп свих контекста у којима се одређена структура појављује. Укратко, помјерање усмено-поетских истраживања из традиционално схваћеног „примарног“ простора који одређују историја и теорија књижевности према теоријској парадигми антропологије фолклора.

С намјером да у аспекту који се односи на текстуализацију усмене епике представи методологију теренског истраживања фолклора, ауторка описује различите начине текстуализације и предлаже критеријуме за успостављање типологије, док посебну пажњу посвећује граничним моделима реализације текста, описујући конарацију, интерперформанс и ситуацију с преклопљеним извођачима.

У овом раду Смиљана Ђорђевић проблематизује „извођачке догађаје“ са становишта учесника перформативне ситуације и улога које унутар ње преузимају и подсећа, упућујући на Фолија, на значај традиције у индивидуалном субјективном простору асоцијативности. У раду се поставља питање материјализације и пријема менталног текста у специфичним извођачким контекстима, који могу бити ритуални, ритуализовани, свакодневни, истраживачки, фолклоризовани, истраживачки/сценски. Ауторка наглашава да се разматрање текста не може задржати само на нивоу стилско-структурне анализе вербалних параметара, да је нужно релативизовање текста из аспекта студија перформанса, али и релативизовање самог перформанса из аспекта реалитета менталног простора, односно извођачких ситуација, модела и асоцијација које прате актуелно извођење текста. Подсећа да усмени текст није само скуп образаца и формулативних елемената из фонда традиције (теме, сижеи, мотиви, клишеи) већ и дио знања о традицији, које подразумијева и вриједносне судове и културом кодиране обрасце, али и индивидуалне процјене и ставове. У жижи њених интересовања је разматрање принципа организације текста, динамике односа стих/парафраза, утврђивање специфичности извођачких позиција. С тим у вези, понуђена је и категоризација извођачке праксе на основу неколико критеријума: контекст, обим изведеног текста, начин извођења, дистрибуција улога у извођењу, степен посредованости комуникације, интерперформанс.

У закључку ове студије читамо да је „свако извођење епске пјесме битно полилошки организовано, било да је 'други глас' присутан конкретно или је нечујан, долази из традиције, сећања или припада каквој имагинарној публици која је и као таква способна да глас

певача усмерава и извођење до извесне мере и креира“.

Проблем регионално и етнички локализованих одступања од рјешења представљених типовима из међународних индекса поставио је Немања Радуловић у раду *Усуд у веровањима и приповеткама*. Ова компаративна студија се заснива на покушају да се понуди одговор на питање: Да ли се приповијетке које се у Аа Тh систему представљају као „контаминација“, а чија је припадност регионалним традицијама потврђена етнографским паралелама, ипак могу посматрати као посебан, регионално одређен, приповједни тип?

Укрштајући међународну таксономију и разнолик јужнословенски фолклорни материјал из хетерогене скупине наратива о судбини, аутор издваја тип „Усуд“ и посматра га на размеђи легенде, бајке и предања, успостављајући релације према сваком од њих, истичући при том специфичности. Радуловић наводи варијанте приповједака, при чему сваком од стабилних елемената налази етнографске паралеле, наглашавајући однос егземпларности и дидактике према нарацији. Комплексна анализа досљедно изведена у компаративној равни дозвољава могућност миграције мотива и наративних образаца, али акценат ставља на сродност у митском језгру, односно, истовјетној идеолошко-дидактичкој оријентацији приповијетке која се приближава легенди. Аутор уопштава корпус закључујући да је ријеч заправо о „одредитељу судбине“, који може имати своје паганске и хришћанске алоликове, па је и наративе о судбини могуће позиционирати узмеђу два пола естетике истовјетности: препознавања заплета на основу колективног фонда наративних модела и потврде онога што се већ зна, на основу вјеровања о судбинској предодређености.

Мотив усуда се прати од архаичних представа и вјеровања до књижевне ра-

зраде, затим од орнаментализације до реалистичке и гротескно-хумористичке стилизације. Истиче се да тежња ка занимљивости приповиједања стоји у равнотежи с идеолошком оријентацијом, и примјећује да бајковито или новелистичко фабулисање потискује дидактичност. Основну разлику између усменог и средњовјековног текста аутор, дакле, види у идејној оријентацији, која се манифестује на плану мотивације и дидактичке интенције, и указује на парадокс: фолклорна творевина у већој мјери активира легендарни слој, него што то чини поучна средњовјековна приповијетка.

Рад Јасмине Катински *Слика тела у демонолошким предањима* представља неколико могућности да се, уважавајући различите аспекте, приступи жанру демонолошких предања. Предања су овдје схваћена као пројекција човјекских страхова, несигурности, стрепње, односа према смрти, nelaгоде пред непознатим и опасним, дакле, као могући предмет психолошких истраживања, уколико се у први план извуче слика подсвијести или пројекција слике о себи и другима, или начин за посредовање својих и туђих представа, искустава, знања, мисли и емоција. Уколико се схвате као израз човјекских психоменталних функција, као што су суочавање са смрћу, сексуалношћу, болешћу, предања представљају веома податну грађу за интердисциплинарна и интеркултурална проучавања.

Други аспект овог рада представља разматрање улоге коју тијело и тјелесност имају у конструкцији традиционалне слике свијета. Човјеково тијело схваћено је као средство комуникације, при чему одређени дијелови носе одређену и карактеристичну симболику. Тјелесне аномалије и карактеристике указују на припадност бића демонском свијету, а болести и недостаци се тумаче као нарушена равнотежа, продор

хаоса, манифестација и посљедица контакта с оностраним и непоштивања прописаних норми понашања.

Наглашавајући актуелност и виталност предања као вербалног жанра наомак књижевног дискурса, ауторка подвлачи њихову прагматичност, која почива на механизму прекршаја и казне, али и њихов ослонац у реалности и када говоре о демонском.

Посебно је интересантан социолошки аспект, који наглашену атмосферу страха, а која се препознаје као специфичан жанровски сигнал, доводи у везу са социјалном контролом и превенцијом, док табуе сексуалности везује за женску иницијативу, раскалашност, еманципацију, доминацију. На примјеру предања о здухаћу ауторка разоткрива прикривену стратегију заједнице, у којој су физичка спретност и радна способност високо вредноване особине, усмјерену на то да обезбиједи позитиван и прихватљив статус онима који то нису, правдајући њихове недостатке контактом с оностраним, конкретно, ноћним борбама здухаћа са циљем заштите села.

У тексту Бранка Златковића *Европеизација Србије 19. века у усменој приповедној традицији (Одјаци међукултурних прожимања)*, на основу разноврсне усмене, мемоарске и путописне грађе, издвајају се и анализирају одјаци процеса који су пратили осамостаљивање српске државе у првој половини 19. вијека. Сусрети култура и менталитета у вријеме прве владе кнеза Милоша Обреновића нашли су свој израз у анегдоти и шаљивој причи, па се интеркултуралност схваћена као тема српске усмене традиције прати на фону двоструке бинарности: оријентално – западноевропско и традиционално – савремено. То су заправо тачке гдје се можда најплодније и најдинамичније сусрећу токови српске књижевности, усмене и писане.

Култура исхране, облачења, становања, промјене у свакодневној комуникацији, забавама, навикама, иновације у архитектури најјасније су сагледани на динамици која се успоставља између урбаног и руралног. Често забиљежена руком странца и сагледана из имаголошке визуре, свједочанства о аустријским и турским Србима, њиховим менталитетима и навикама, њиховом приватном животу, попримају очекиване трагичне, комичне и трагикомичне модалитете. Свједочанства о прогонима вјештица, пријеким судовима, људској свирепости, Милошевој осиноности, нашла су се у простору отвореном и за погледе Другог.

У тексту Бранка Златковића налазимо потвду да се историја свакодневице као историја сагледана „одоздо“ нашла изван идеолошког конструкта, те да фолклорна грађа ове врсте представља и релевантан историјски извор, и извор за социолошке, антрополошке и културолошке студије, свједочећи о предрасудама, стереотипима, родним улогама, показујући како у координатама свакодневице функционишу опозиције ми/они и своје/туђе, посматране као етнолошки и антрополошки предлог високорформализованом свијету јуначке епике. Драматичност овог деветнаестовјековног сусрета култура испољавала се и у трагичним и у комичним варијететима, и не само у жанровима усмене књижевности. Потоње књижевно стварање, од Његоша до Андрића, и даље, асимилovalo је и тематику и драматику тензије коју данас називамо интеркултуралност, претварајући усмена свједочанства у трајан облик.

Сам избор теме којом ће се у простору усмене књижевности понудити одговор на изазов интеркултуралности, освијетлио је и важну чињеницу коју смо у савременим покушајима да усмену традицију сагледамо у националним оквирима склони да превидимо. Не

само избором анегдота, него и ријечју, аутор наглашава да појам нације заправо не представља јединствену цјелину, будући да класне, професионалне, образовне и географске посебности у великој мјери одређују, али и раздвајају припаднике једног народа, и подсјећа на писање Ненада Љубинковића „да су међусобно ближи земљорадници различите националне припадности, или сточари, неголи, на пример, земљорадници и сточари истог народа. Једнако се може тврдити и утврдити да су међусобно ближи брђани или приморци различитих народа и вероисповести, неголи брђани и равничари исте народности и верске припадности“. У том смислу је више него рјечит примјер који се нашао у избору аутора:

„Када су неког Сремца, вели једна прича, који је био у Србији, земљаци питали како је тамо, он им је рекао: Све је лепо и красно, али ни човек ни кућа, ни во ни коњ није као код нас.“

Ареали традицијске културе, етнопсихолошки типови, културни варијетети и даље функционишу унутар заједништва одређеног државношћу, националношћу и вјерском одређењем. Сагледати интеркултуралност у оквирима корпуса чији је национални идентитет трајно одређен чињеницом да је у питању књижевност на српском језику подразумијева сензибилитет и спремност да се уоче сусретања не само токова усмене и писане књижевности него и паганског и хришћанског, словенског и балканског, руралног и урбаног, оријенталног и европског, ратарског и сточарског, динарског и панонског. И спремност да се компаративни оквири успоставе с обзиром на блискост у просторној, језичкој, временској, историјској, идеолошкој равни, уз уважавање универзалних парадигми заснованих на типолошким аналогијама које почивају на архајском доживљају свијета. Интеркултурни код у поднасло-

Јеленка Пандуревић

ву овог зборника треба схватити као оквир за разумијевање процеса усмено-поетског стварања и идентитета који рачуна са традицијом. Треба га схватити и као ознаку за комплексност културних пракси, чије је основно обиљежје етничка, религијска и идеолошка различитост. Треба га схватити и као захтјев за признавањем тих различитости у про-

цесу тумачења усменог стварања. Треба га схватити и као дијалог усменог текста и његовог интерпретатора, који тексту нужно придружује и спознаје које собом носи, а које припадају некој другој и другачијој култури.

jelenka.pandurevic@unibl.rs